

Mark Fisher ve “Kapitalist Gerçekçilik”

ŞEYDA ÖZTÜRK

İngiliz kültür teorisyeni ve eleştirmen Mark Fisher 13 Ocak 2017 tarihinde, yaklaşık yedi ay süren ağır bir depresif epizot sonunda intihar ederek yaşamına son verdi. İlk gençliğinden beri mustarip olduğu klinik depresyon hastalığını kişisel alandan toplumsal ve kültürel alana çekerek siyasallaştırdığı yazılarından birinde, maruz kalınan gerçeklikle bütün sembolik bağlantıların koparıldığı ve iç ölümün gerçekleştiği depresyonu “soğuk dünya” olarak nitelemişti.¹ Her şeyin daha iyi olacağına dair umudun tamamen ortadan kalktığı bu soğuk dünyada, bir iyileşmenin mümkün olmadığını bilen özne depresyonu bir ontolojik inanç olarak, hakikatin kendisi olarak deneyimler. İnsan hayatının temel amacı olan hazzın yokluğu, depresyon “hastalığından” mustarip öznenin kuruntusu değil, neoliberal hayatın esas hakikatidir Fisher’a göre. Bireyin bütün başarısızlıklarının ve mutsuzluğunun esas sorumlusu olduğuna inanıp depresyonu bir anomali olarak deneyimlemesi, neoliberal ideolojinin büyük başarılarından biridir.

“İnsanın kendi depresyonu hakkında yazması zor. Depresyon kısmen, seni şımarıklıkla suçlayan alaycı bir ‘iç’ sesle kurulur –depresyonda falan değilsin, kendine acıyorsun, toparlan artık– ve insanın ruhsal durumunu etrafındakilere açıklaması bu iç sesi tetikler genelde. Oysa bu ses, ‘iç’ ses falan değildir kesinlikle – gerçek toplumsal güçlerin içselleştirilmiş ifadesidir ve büyük ölçüde, depresyonla siyaset arasında herhangi bir bağlantının inkârına kilitlemiştir.”²

1 “An Abyss That Laughs at Creation”: <http://k-punk.abstractdynamics.org/archives/011324.html>.

2 “Good for Nothing”: <https://theoccupiedtimes.org/?p=12841>.

Fisher “kapitalist gerçekçilik” terimiyle kavramsallaştırdığı tutumun duygulanımsal boyutu olan depresyondan çıkışın tek yolunun, kederin militan bir hoşnutsuzluğa çevrilip kolektif bir eylemliliğe dahil olmasıyla açılacağını yazmıştı. Neoliberal projenin 1970’lerin sonundan itibaren kolektif eylemi, dayanışmayı ve sınıf bilincini başarıyla ortadan kaldırarak bireyi atomlaşmış bir yalıtılmışlığa terk ettiğinin toplumsal ve kültürel yansımaları, Fisher’ın hem k-punk mahlasıyla yazdığı kişisel blogunda hem de bütün eleştirel makalelerinde esas dertlerinden ve teorik izleklerinden biriydi. İnternette yazma ve okuma ilişkilerinin sosyal medya aracılığıyla önceden şekillendirilmediği, kolektif entelektüel deneyimlerin yeşerebileceği bir zeminin hâlâ mümkün olduğu 2000’lerin başında açılan bu blogun içeriği ve seyri, yazarın 2009 yılında yayımlanan *Kapitalist Gerçekçilik* kitabında sunduğu kavramsallaştırmanın oluşumunun sahnesidir.

Mark Fisher, 1968-2017

“Kapitalist gerçekçilik”, neoliberal projenin yaşamın bütün cephelerinde başarıyla hayata geçirildiği ve bir ideoloji olarak yerleştiği yirmi birinci yüzyılda, siyasal tahayyülün aşınmasını, solun teslimiyetini, kültürel üretimin tamamen tekrarlardan ibaret bir yeknesaklığa düşüşünü, yalıtılmış varoluşun bütün sorumluluğunun salt bir tüketici derekesine indirilen bireyin omuzlarına yüklenişini ifade eden, güçlü ve yüklü bir kavramsallaştırma. 2000’li yılların başı, Reagan ve Thatcher’ın temelini attığı “toplumu dönüştürme projesinin”, İngiltere’de Blair önderliğindeki “Yeni Sol”un zaferiyle tamamına erdiği dönüm noktasıdır Fisher için. Sağ sol bütün partilerin neoliberal sisteme boyun eğdiği, kamusal alanın giderek daraldığı, güvencesiz tüketici bireyin başka türlüünü hayal etmek bir yana, böyle bir ihtiyacın varlığını bile teslim edemediği kapitalist gerçeklikte, kapitalizmin sonunu hayal etmek dünyanın sonunu hayal etmekten daha zor hale gelmiştir. Bu yenilgi ve teslimiyet halini ve öznenin hayal gücüne ve bilinçdışına kadar sömürülmesini, Fredric Jameson’ın “kapitalizmin kültürel mantığı” olarak formüleştirdiği “postmodernizm” yerine “kapitalist gerçekçilik” terimiyle karşılama tercihinin ardındaki nedenler, 80’ler

sonrası gelişmeleri tarihselleştirmesi açısından önemlidir. '68'de ortaya çıkan, sistemin bekasına tehdit oluşturan potansiyeller başarıyla soğurulunca, artık bir dışarısı kalmamıştır. Postmodernizmin farklılık ve çoğulluk adına meydan okuduğu modernizm ancak donup kalmış bir dönem olarak geri dönebilir artık. Jameson'ın 80'lerin başında vurguladığı bilincin ve bilinçdışının sömürülmesi süreci o kadar kanıksanmıştır ki üzerine düşünülmez bile. Bu bilinç halinde kültürde yeni bir şey de ortaya çıkmaz. Kültürel üretim, bütün direniş ve sapma jestleriyle birlikte tamamen metalaşmıştır. Arzu önceden şekillendirilir, bilincin ufku önceden çizilir, her tür başkaldırı girişimi sistemin içine çekilerek pazarlanabilir hale getirilir.

Mark Fisher, yazıları, öğretmenliği, müzisyenliği, dayanışmaya olan inancı ve özgül entelektüelliğiyle bu kapsayıcılığın içinde bir anomali teşkil ediyordu. Çalışmalarının temel izleği olan kapitalist gerçekçilik kavramını merkeze aldığımız bu dosyayla, teori ve pratiği nadir görülen bir sahicilikle uzlaştırmaya uğraşan bir entelektüelle onu henüz tanımayan Türkiyeli okur arasında verimli bir ilişkinin başlamasına aracı olmayı umuyoruz.

Gerçekçilik Üzerimizde Bir Yük

JODI DEAN – MARK FISHER

Jodi Dean: Kapitalist gerçekçilik üzerine yorumlarınızda, Slavoj Žižek’in Fredric Jameson’dan aldığı ve baştan ayağa tazelediği bir fikri devraldınız. Žižek dünyanın sonunu hayal etmenin kapitalizmin sonunu hayal etmekten daha kolay olduğunu söylemişti. Ama Žižek için bu gözlem esasen siyaset dışına çıkışın veya bir depolitizasyonun semptomu iken ve bunu söylediğinde bu durumu onaylamakla eleştirmek arasında gidip gelirken, siz bu fikri eleştirel bir alet, eleştirinin bir kategorisi haline getiriyorsunuz. *Kapitalist Gerçekçilik** yazmaya başladığınızda, kavramı nasıl güncelleyeceğinizin veya genişleteceğinizin farkında mıydınız, yoksa bu düşünce sonradan, yazma esnasında mı geldi?

Bunun dışında, bu kavramın işleyişine dair yorumunuz hakkında da bir çift söz söyler misiniz? Kendimi bu kavramı birkaç değişik şekilde kullanırken buluyorum ama bu farklı kullanımların birine ya da diğerine katılacağınızdan tam olarak emin değilim. “Kapitalist gerçekçilik” bir yandan genel bir ideolojik formasyona, eşitliğe dair bütün yanılsamaların ve umutların dağıldığı geç dönem neoliberalizme işaret ediyor. Öte yandan, özgün bir ideolojik silah, kapitalist hegemonyayı derinleştirmek isteyenlere karşı kullanılan bir argüman gibi. Bu yorumlardan birini diğerine nazaran kendi argümanınıza daha yakın buluyor musunuz?

Mark Fisher: Kapitalist gerçekçiliğe dair dile getirdiğiniz her iki anlayışın da geçerli olduğunu düşünüyorum. Ama sanırım kapitalist gerçekçiliğin özgün bir silah olarak kullanımı ancak genel bir ideolojik formasyon olarak kapitalist gerçekçiliğin irtifa kaybettiği zamanlarda gerekli, 2008’den bu yana düşüşe geçmeye başladığı gibi.

* Fisher, Mark, *Kapitalist Realism, Is There No Alternative?*, Zero Books, 2009.

Kapitalist gerçekçiliği ele alış yollarından biri, kapitalizmin tek uygulanabilir sistem olduğu yönünde bir inanç – başka sistemler belki arzu edilebilir, ama işe yarayan sadece kapitalizmdir.

Kapitalist gerçekçiliğe varmanın bir başka yolu tüm bunlarla ilişkili halde onu bir tavır, bir boyun eğiş duygusu olarak düşünmektir: Mücadele etmenin mânâsı yoktur, uyum sağlamamız icap eder. Ama her iki kapitalist gerçekçilik tasavvuru da sorunludur, çünkü bizim bahsettiğimiz daha ziyade tek tek kişilerin ötesinde ruhsal bir altyapı iken, bunlar bireysel psikolojiyi öne sürerler. Bu ideolojik bir tutumdur, önermelerinin doğruluğu yolunda insanları hemen ikna ettiği için değil de, daha ziyade ortada karşı durulamaz bir güç bulunduğuna inandırdığı için. Kitapta işyerlerinde neoliberal değişiklikleri uygulamaya koyan idarecileri örnek göstermiştim, şunu derlerken mesela: “Bunların hiçbirine ben de inanmıyorum, ama şu anda yapmamız gereken bu.” Bence ideoloji burada iki düzeyde işliyor: Birincisi neoliberalizmle mücadele edilemeyeceği inancının kabulü ve yeniden üretimi; ikincisi de, neoliberal tahakküme uyum sağlamanın, politik filan değil, sadece pragmatik bir tutunma meselesi olduğu fikri. Elbette ki ideoloji politik değilmiş gibi görüldüğünde, şeyleri olduğu gibi kabul ettiğinde en güçlü halini alır. En kuvvetli halinde kapitalist gerçekçilik daima bu siyasetlesizleştirme tesirini üretir.

Jodi Dean: Kapitalist gerçekçiliğin bu duygusal boyutunu vurgulamanız çok hoşuma gitti. Çağdaş solun karşısına çıkan en zorlu meselelerden biri bahsettiğiniz bu teslimiyet hali. İnsanlar kendilerini protestoya hazırlamakta, çeşitli alanlarda uzun erimli çatışmalara angaje olmakta güçlük çekiyor çünkü nihayetinde bunun bir işe yaramayacağını düşünüyorlar. Kaybedeceğiz. Asimile olacağız. Sermaye uyum sağlayacak (bunu hep becerir). Ve eğer kazanırsak, bu sefer daha da kötü olacak – yirminci yüzyılın bıraktığı nihai ders kapitalizm dışında herhangi bir şeyin ölüm getirdiğidir. Bakınız Stalin ve Mao.

Mark Fisher: Sizin kendi çalışmalarınızda da gayet güzel ortaya koyduğunuz bir şeyi göz önünde bulundurmalıyız – konuştuğumuz şey solun geri çekilişi, ama başlı başına depolitizasyon değil. Eksik olan bizim siyasetimiz, siyasetin kendisi değil. Kapitalist gerçekçilik solun bir patolojisidir. Kitapta aktardığım pek çok deneyimin Yeni Sol’un pompalandığı dönemde hocalık yaptığım zamanlara **özgü** olması tesadüf değil çünkü kapitalist gerçekçilik kavramı Yeni Sol projesinin temelleriyle ilişkili aslında. Hem Yeni Sol hem de ABD’deki Clinton yönetiminin olayı, “yeni bir gerçekçilik” eliyle bir uzlaşma yaratmaktı. Artık hepimizin bildiği gibi, ortaya çıkışları, sağ kanadın egemenliğinin

değilse de, neoliberalizmin hegemonik tahkimatının sonunun işaretiydi. Ama kapitalist gerçekçilik sadece neoliberalizme teslim olmak demek değildir – aynı zamanda toplumsal imgelemin aşınmasıyla ilgili bir şeydir. Dünyanın sonunu hayal etmenin kapitalizmin sonunu hayal etmekten daha kolay olduğunu söylemek, kapitalizme karşı herhangi bir alternatifin ortaya çıkmasının ihtimal dışı olduğunu düşündüğümüzü beyan etmek değildir sadece, kapitalizm sonrası toplumun neye benzeyeceğini tahayyül dahi edemediğimiz anlamına da gelir. “Neoliberalizmin alternatifi yoktur” şeklindeki eski Thatcherçı fikir ontolojik bir sav gibi ele alınabilir – mesele sadece neoliberalizmin başka siyasal programlara oranla daha tercih edilebilir olduğu değildir, artık başka hiçbir şeyin hayal edilebilir dahi olmamasıdır. Bankaların yaşadığı krizin ardından sermayeye karşı yükselen muhalefet esnasında iyice açığa çıktı bu durum. Occupy (İşgal) hareketiyle burun buruna gelen sermaye yanlıları, burada kapitalizme karşı olumlu bir alternatifin açıkça ortaya konulmadığını ifade ettiler. Bu düşünceyi ciddiye almamız gerekir; şikâyet etmek veya talepte bulunmak yeterli değil, ne istediğimizi iyice anlamaya ihtiyacımız var. Ne var ki böyle bir tasavvuru bir anda kazanmayı umamamız; kapitalist gerçekçiliğin toplumsal imgeleme ket vurma kapasitesini hafife almamalıyız.

Jodi Dean: Kapitalizmin sol imgelemi sekteye uğratma yeteneğini küçümsememek gerektiğine ben de katılıyorum. Endişem, bunu Occupy hareketindeki anarşist eğilimlerde de görmek. Kastettiğim, yerel eylemliliklerin otonomisini öne çıkaran bazı pozisyonlar, “Kim ne yapmak istiyorsa onu yapabilir” diyenler – zaten bizde olandan çok farklı gelmiyor bu bana. Pankartlar zaten üretilebilir, gösteriler düzenlenebilir, broşürler hazırlanabilir – aslanan çok sayıda insanı etkili bir kolektif eylemlilikte bir araya getirmektir. Ya da aslanan, gerçek bir değişim yaratma uğruna hep beraber ne yapabileceğimizi bulmaktır. Bir başka örnek: Geçenlerde denk geldiğim bir aktivist banka sistemine yeni bir yaklaşımdan bahsediyordu. Yürüttüğü çalışma grubunun işini şeffaf, sürdürülebilir, verimli ve çekici bir bankacılık modeli, tüketicilerin benimseyeceği türden bir model aramak diye tanımladı. Kulağымda sorumlu bir kapitalizm isteyen bir başka sıradan girişimci gibi tınladı, sanki Occupy esnasında güler yüzlü kapitalizm talep eden bir hareketmiş gibi. Kapitalist gerçekçilik öznelliğini baştan aşağı öylesine sarmalamıştı ki, alternatif namına tek tahayyül edebildiği daha iyi bir tüketim ürünüydü. Veya, başka türlü ifade edersek, toplumsal imgelemin bozulması kolektif düşünme kapasitesinin aşınması anlamına geliyordu.

O halde sizin kapitalist gerçekçiliği ele almanız, neoliberal özneye ulaşmanın bir yolu anlamına geliyor; özgür seçimi, kişisel sorumluluğu ve rekabeti vurgulayan bir ekonomik ve politik yapı görünürde onu reddedenlerin öznelliğini dahi belli bir biçime büründürüyor; gelişmesi engellenmiş, uysal, itaatkâr bir biçim bu ve nihayetinde kolektif siyasal eylemlilikte pek de umut ışığı görmüyor. Kapitalist gerçekçiliğin sol öznesi, bir başka deyişle, kapitalizmin kaçınılmaz olduğuna inanıyor, kapitalizmin kendisini bir enerji ve yenileşme kaynağı olarak görüyor, bireyciliği ve tüketiciliği benimsiyor ve kolektif eylemlilikten uzak duruyor – sırf “kaçınılmaz olan” a boyun eğdiği için (ve tabii tersi de aynı şekilde geçerli – bu boyun eğişin kendisi inancın, benimseyişin ve uzak duruşun bir sonucu). Lacancı kavramlarla söyleyecek olursak, bu özne arzusundan feragat ediyor.

Kapitalizmle kurulan böyle keskin bir duygusal bağ açıklamasını kabul eder misiniz, çok da iç karartıcı olmayan bir yaklaşım bu, suç varsa da kapitalizmin her tür yeniliği ve hazzı sunduğu gibi bir yorum (bu noktada aklıma sizinle Aralık 2010’da Londra’daki bir sohbetimizin geldiğini de eklemeliyim). Bunu söylüyorum, çünkü *Kapitalist Gerçekçilik*’teki kapitalizm tanımınız onun ne kadar iç karartıcı, konformist ve sıkıcı olduğunu vurgulamaya eğilim gösteriyor. Böylece eleştiriyi daha yoğun hazların sözünü verecekmiş gibi okuyorum, bir bakıma sizin argümanınız estetik bir eleştiriyi vurguluyormuş gibi. Bunun aksine, ABD’deki ve Britanya’daki pek çok kişi için, borçlara, hacizlere, işsizliğe, kemer sıkma politikalarına ve hayatımızın genel olarak proleterleştirilmesine rağmen hâlâ pek çok keyif unsuru bulunduğunu –YouTube, Facebook, bir sürü farklı müzikler, televizyonda spor programları, ucuz ithal kıyafetler, bol miktarda abur cubur– ve bu keyif unsurlarının, bu ufak tefek haz lokmalarının bizleri kapitalizme bağladığını öne sürüyorum. Bunları terk etmek istemiyoruz. Dolayısıyla şu iki cümlenin bir kombinasyonunu vurgulamak istiyorum: “Fedakârlık şarttır; bu zevkler en uç noktalarda eşitsizlik ve yine eşitsizlik üreten, özünde barbarca olan bir sistemin içinden gelirler; nihayetinde burada, eşitlik ve dayanışmadan eğlence ve iletişim uğruna vazgeçtiğimiz çirkin bir şantaj söz konusudur.” Ve şu cümle: “Bu keyif unsurlarını isteyip istemememiz artık önemli değil, sistem krizde ve her yanımızdan yıkılıyor, dolayısıyla onlara zaten ulaşamayız.” Ne diyorsunuz?

Mark Fisher: İç kararmasının ve haz verici abur cuburların birbirine karşı olduğu kanısında değişim – daha ziyade, farklı açılardan bunların aynı şeyler olduğunu düşünüyorum...

Jodi Dean: (*araya giriyor*) Ah evet, bunu belirttiğiniz iyi oldu.

Mark Fisher: ...küçük haz unsurlarının sürekli tüketiminin sonucunun kendisi tam olarak iç karartıcı. Müzik eleştirmeni Simon Reynolds, *Retromania* (2011) kitabında aşağı yukarı son on yıl boyunca gündelik hayatın hız kazandığını ama kültürün yavaşladığını belirtiyor. Dijital uyarıcılardan süzülün damlalara sürekli olarak maruz kalınan verili durum, ufuk açıcı kültürel üretimin –belli bazı içe çekiliş biçimlerinin, düşünce için birtakım alanlar açmanın, hazmetme kapasitesinin– artık söz konusu olmadığı anlamına geliyor. *Retromania* kitabında Simon Reynolds benim *Kapitalist Gerçekçilik*'te yüzleştiğimle aynı dönemsel atalet hissini tanımlıyor. Geçmişe bakmaya ve pastişe o kadar alıştık ki, artık onların farkına bile varmıyoruz. Jameson'ın 1980'lerde kâhince ortaya serdiği postmodern kültür durumundan neredeyse hiçbir şey kaçamıyor artık. Sermayenin yenilik ve inovasyon retoriğine rağmen, kültürün giderek artan oranda homojenleştirildiği ve öngörülebilir hale geldiği çok açık.

Eğlence ve haz bu kadar kolay erişilebilir hale gelmişken depresyonun özellikle genç kuşaklarda yükselişi de tesadüf değil. *Kapitalist Gerçekçilik*'te hedonist depresyon tartışmasına girerken söylemeye çalıştığım da buydu: Haz ilkesinin ötesine geçmenin olanaksızlığı kalıcı bir hazza yol açmaz, fakat sonsuz bir uykusuzlukta sürüklenişe sebebiyet verir. Sosyal ağlara veya YouTube linklerine tıklayarak geçirdiğimiz bir gecenin verdiği deneyim tam da haz ve can sıkıntısının eşzamanlı varlığını göstermez mi? Fordist çağla özdeşleştirilen türden can sıkıntısı artık sona erdi. Ona artık alan kalmadı: Can sıkıntısının gelişebileceği bütün boşlukları akıllı telefonlar dolduruyor. Ama durmaksızın linklere tıklama telaşı da açık ki pek haz verici sayılamaz. Tersine, bu türden bir dijital sürüklenişe eşlik eden yaygın ruh hali büyülenmekle can sıkıntısının bir karışımıdır: Büyüye kapıldığımız anda can sıkıntısına da gireriz. İletişimsel kapitalizm tartışmasında öne sürdüğünüz dürtü analizini ikna edici buluyorum: İletişimsel kapitalizmin verdiği hazlar bizi bu dürtüye bağımlı kılan tuzaklardır aslında. Böylesi bir dürtünün hedefinde şu ya da bu haz yoktur; belli bir içeriğe bağlılık göstermez, daha ziyade tıklama güdüsünün kendisiyle ilgilidir. Pornografik içeriğe yönelik arzu bile bu dürtünün kör bitimsizliğiyle karşılaştırıldığında eski usül bir ilginçlik gibi kalır. Siz bu dürtünün tamamıyla alt edilmesi gerektiğini düşünürken, galiba benim asıl altını çizeceğim şey, bu dürtüyü nasıl farklı bir hedefe yönlendirebiliriz şeklinde olacak.

Jodi Dean: Yani, evet, bir açıdan öyle. “Bir açıdan” diyorum çünkü mesele tamamen yok etme veya bastırma değil, bir hâkimiyet kurma veya baskın gelme meselesi. “Sosyal bağlantı” veya daha genel düzensiz malzemenin bulunduğu ortam dürtüyle açıklansa da, iletişimsel kapitalizm bir arzu barındırıyor hâlâ. Söylemek istediğim, arzu için gerekli olan eksiklik ya da yokluğun yerine yerleştirilmesi ve onarılması – ve burada dürtünün başka bir tarafa yönlendirilmesi değil, koparılıp atılması söz konusu.

Badiou’yu ilk okuduğumda, hızlıca ve bir tepkisellik içinde “adlar” a ve “adlandırma” ya takıldım, “Daha neler, bu berbat bir şey, bu yeni bir efendinin çağrılması demek” dedim, falan filan. Ama zamanla (biraz Žižek okumalarından, biraz da Bruno Bosteels ve Peter Hallward’u okumaktan ve onlarla hasbıhalden) adların, ya da adların oluşturabileceği söylemlerin sonsuzca uzayan anlamlandırma oyununu, dürtünün tekrarlanan çevrimlerinin karakteristiği olan anlamın devamlı ertelenişini ve olasılıkların yayılışını sekteye uğratmakta ne büyük bir önem kazandığı düşüncesiyle birlikte, ilk baştaki tepkimin ne kadar yetersiz kaldığını fark etmeye başladım. Bir terim, bir ad, kavram, söylem elbette ki anlamı onaramaz veya olasılıkları belirleyemez. Ama düşünceyi yönlendirecek ve eyleme teşvik edecek geçici ve koşullu bir çerçeve sunabilirler. (Bu türden geçici denge dönemleri hep yaşanır. Ne var ki sonuçta olan ne, soldakiler dışlanması muhtemel olanlar adına ortalığı velveleye veriyor, sağdakiler de bilinçli olarak, kasten ve kötücül bir biçimde onların söylediğini tekrarlıyor ve/veya çarpıtıyor – karmaşık bir medya ortamında çağdaş ideolojik savaş). Dolayısıyla, mevcut halimizde eksik olanın bu türden adlandırmalar olduğunu düşünmeye başladım.

Neyse, öyle ya da böyle, bir tür kaybın gücü ya da bir güç olarak kaybın kendisi olarak dürtünün ortamını açıklama yordamlarından biri bu da. Ama ya bizim bu kayıpla ilişkimiz inatla onda ısrar ederek, onu sürekli ve sürekli tekrarlayarak kurulmaz da, ya onu arzunun eksik kalan ögesi olarak düşünürsek? Bu bize ne söyleyebilir? Kayıp olanın genel ve kolektif olduğunu söyler (Burayı *Blog Theory*’de [2010], gösteriyi ve gösterinin bizim için tersyüz edilmiş halde bir tür kolektivite oluşunu tartışan Debord ve Agamben üzerinden açıyorum). Dürtünün çevriminde o keyif unsurundan bu keyif unsuruna, konudan konuya, trendden trende, faturadan faturaya hareket edişimiz, istenirse ortak anlam, ortak hedefler, ortak kaynaklar veya ortak projeler densin, kolektivite yokluğunun bir sonucu. *Komünist Ufuk* (2012) adlı kitabım biraz buralara giriyor, ama aslında kapitalist dürtünün ötekisi ve ona bir cevap olarak ko-

münist arzu üzerine daha geniş bir projenin başlangıcı niteliğinde. Dürtünün çılgınlık halini almış manisinin depresif, uyuşuk yüzünü tarif edişinizin bende bıraktığı izlenim, bir şeyin eksik olduğunun açığa çıktığı, ortada bir yokluk olduğu şeklinde. Eksik olan, arzunun ihtiyaç duyduğu o mesafe. O halde, daha iyi bir sol siyaset için hayati bir öge, bu mesafeyi görünür, hissedilir kılmak, inkâr edilemez hale getirmek – hatta diyebiliriz ki onu işgal etmek.

Mark Fisher: Arzunun, açık konuşmak gerekirse, kapitalizme karşıt olarak konumlanmasına direnmek istediğimi belirtmeliyim. Bir elimizde eşitlik ve dayanışma, diğerinde arzu ve eğlenceyi tutup bunlar arasında seçim yapmak durumunda kalmak, tam da kapitalist gerçekçiliğe ait bir bakış biçimi. Kapitalist gerçekçilik arzunun ancak kapitalizmle bağdaşabileceği iddiasında bulunmak ister, arzu nihayetinde kapitalist olmayan herhangi bir sistemi boğacak olan bir yılandır. Bu yüzden geç dönem kapitalist kültürün kasvetinde ve kapitalist gerçekçiliğin estetik eleştirisinin hayatiliğinde ısrar etmek durumundayım. Kapitalist gerçekçilikle birlikte, popüler olmayan bir popülizmin yanında, aslında eğlendirmeyen bir eğlenceyle karşı karşıyayız.

Jodi Dean: Son söylediğinizi sevdim, ama tam ikna olduğumu sanmıyorum. Galiba ikimiz de kapitalizmin arzusuyla beraber anılmasını reddediyoruz ve kapitalizmin arzu meselelerini kışkırtma, geliştirme ve sınırlandırma konularında görünürde monopol olma halini ortadan kaldırmak, tamamen imha etmek hususunda anlaşıyoruz. Sorun şu ki, bence, elde ettiğimiz bu küçük zevkler gerçekten de eğlendirici – South Park’ı yapanların Broadway şovu *The Book of Mormon* mesela (gerçi daha görmedim), ya da flash mob’lara, vurkaç gösterilere benzeyen, ama öyle de olmayan banka veya cep telefonu reklamları –birkaç yüz insan tren istasyonunda şarkı söyleyip dans ederler– tümüyle müthiş. Bunları ne zaman izlesem gözümden yaş geliyor. Aynı şekilde, popülizm bir gerçeklik. Elbette bazıları onu manipüle etmeye çalışıyor, ama ABD’de istikrarlı biçimde nüfusun dörtte birini oluşturan cahil, ırkçı, homofobik bir kesim vardır ki, geleceklerini ellerinden alan kapitalizmdense, hükümetin paralarını alıp almadığından endişe duyarlar. Dolayısıyla, arzuyu ve dürtüyü ayrıştırmak bana önemli görünüyor, bu da arzuyu, özelleştirilmiş olanı geri alan ve kamulaştırarak hepimizin kılan bir kolektifleşme arzusunu teşvik etmek için kayıp olanı vurgulamak anlamına gelir. Kapitalizmin eğlence sunduğunu hatırlatanlar olabilir, ama bunu son derece eşitsizce (eğlenceye kimler ulaşabilir), adaletsizce (istismar yoluyla) ve büyük bedellerle (yaşamlar, gelecekler, çevre ve arzunun kendisi) yapar.

Mark Fisher: Gerçekte var olan siberuzayın bütün unsurları illa da kapitalizmle ilişkili olmak zorunda değil. YouTube gibi bir şeyde mesela, özü itibariyle kapitalist olan hiçbir şey yok. Hatta Hardt ve Negri'nin sermayenin esas itibariyle bir parazit olduğunu kanıtlayan YouTube'un kendisi değil mi? YouTube'un ardındaki güdü müşterektir; sermaye YouTube'un ön koşulu değildir, ya da öyleyse bile, bu hiç de zorunlu değildir. Siberuzayda metalaşmanın ve kapitalist özneliliğin yoğunlaşmasıyla birlikte, aynı zamanda meta olmaktan çıkarışa ve kolektivitenin yeni biçimlerine büyük bir eğilim de görüyoruz.

Bununla beraber, mevcut libidinal devrelerde bir perhize gitmenin şart olduğu noktada size katılıyorum – ve bu kaçınılmaz, zira sizin de söylediğiniz gibi, sistem bu türden ikramları uzun vadede dağıtamaz hale gelebilir. Jameson bir “emtia perhizi” ümit ederken, ama “âni yaşanır kılmak için oluşturduğumuz telafi edici arzu ve zevklerden vazgeçmenin ne kadar zor olabileceği” yönünde uyarırken *Diyalektiğin Birleştirici Güçleri*'nde bunu çok iyi ortaya koyuyor. Tekraren, yine de, bu emtia perhizini hususi olarak arzudan vazgeçiş gibi değil ama, farklı arzu biçimlerinin ortaya çıkışı için bir fırsat olarak düşünmeyi tercih ederim. Sizin de feragati nasıl kavrayacağımız konusunda pozisyonunuz böyle mi?

Jodi Dean: Vazgeçiş siyaseti konusundaki bu kuşunuza katılıyorum. ABD'de, “rust belt” (pas kuşağı) diye anılan bölgenin kıyısında yaşıyorum, burası sermayenin geri çekilişinin yoksullukta ve işsizlikte artış, nüfusta düşüşle sonuçlandığı bir bölge. Ayrıca, finansal ve ekonomik krizin arifesinde, birçok insan önceki tüketim alışkanlıklarından feragat etmeye mecbur kalmış gibi görünüyor – emtia perhizinin illa da politik bir özgürleşmeye yol açmadığını gösteren bir başka örnek. Sizin de Jameson'a ve meta olmaktan çıkarılışa atıf yaparken önerdiğiniz gibi, bugünkü kapitalizm tüketim malları açısından bakınca iyi anlaşılıyor. Rekabet ve rant bağlamında düşünmek daha iyi (bu yüzden, kapitalistin kellesini uçurarak üretken bedeni yaşatmanın ne kadar kolay olduğunu gösterse bile, YouTube'u kapitalist olarak düşünmekte ısrarcıyım). Hayır, perhizden ziyade, benim aklımdaki disiplin. İnsanların kendilerini kolektiflere dönüştürdüğü türden bir disiplin.

Belki bu ütopyacığa iyi bir geçiş olabilir. *Önce Trajedi, Sonra Komedi*'de (2009) Žižek, neoliberal kapitalizmde ütopyacı bir çekirdek bulunduğunu söylüyor – bunun en iyi sistem olduğu fikri. Bunun sizin daha distopyacı kapitalist gerçekçiliğinizin öbür yüzü olduğuna, bunun belki kapitalistin veya hâkim sınıfın bakışı olduğuna katılır mısınız?

Mark Fisher: Bu karmaşık bir konu – çünkü yüzeyde kapitalist gerçekçilik her türden ütopyacılığı yadsımasıyla tanınır. “Gerçekçiliği” bu yadsıma oluşturur. Parlamenter solda ütopyacı diye nitelenebilecek her şeyin terk edildiğini, mümkün olanın daha dar zaviyeden tasarlandığı bir modele pragmatik uyumun retorik bir performansını gördük. Ama eğer neoliberalizmde kökü kazınmaz bir ütopyik çekirdek varsa, o zaman bu, kapitalist gerçekçilikle neoliberalizm arasındaki farklılıkları da gösteriyor demektir. Neoliberalizm başarılı oldu, çünkü solda kapitalist gerçekçiliği hâkim kılabildi, ama bu iki eğilim özde değildir. Kapitalist gerçekçilik anti-ütopyacıyken, neoliberalizmde ütopyik bir boyut vardır. Neoliberal ideologlarda kafa karıştıran şey bu ütopyacılığa aslında ne dereceye kadar inandıkları veya bunun hâkim sınıfın çıkarları için bir maske olup olmadığı. Blair gibi birisi bu anlamda gerçek bir muamma.

Ütopyik olanın kalıcılığından çıkarabileceğimiz derslerden biri, bütünüyle pragmatik, “gerçekçi” bir siyasetin aslında pek mümkün olamayacağı. Sermayenin maskesinin düştüğü ve doğrudan doğruya “pekâlâ, kapitalizm zorunlu olarak sömürgeci ve yağmacıdır, alışın buna” denen bir an gelmeyecek. Kapitalist gerçekçilikte bu bakışın unsurları vardır, ama bunlar neoliberalizmin ütopyacı iddialarıyla dengelenir.

Jodi Dean: Aslında, bence sermaye bunu *zaten* söylüyor ve hatta eksiksiz biçimde yapıyor bunu, çünkü bu inkâr edilemez ve aç gözlü çekirdek neoliberalizmin mevcut çöküşünde kendini ortaya seriyor. Böylelikle çeşitli Avrupalı yetkililer kesintileri ve kemer sıkma politikalarını devreye sokuyor, Avrupa ülkelerinin alışageldikleri gibi yaşamaya artık güçlerinin yetmeyeceğini söylüyorlar, bu da işçi sınıfı mücadelesinin kazanımlarının ve refah devletinin temel koşullarının daha da törpülenmesi demek. ABD’de ise –ki 2008 ve 2012 seçimlerinde Cumhuriyetçilerin başkan adayı kampanyalarında alenen görünür oldu bu– kimin en haşın, en maço, en *gerçekçi*, kendi sağlık giderlerini karşılayamayanların sokaklarda can vermesine en istekli olduğunu göstermek gibi bir eğilim oluştu. Sanki ABD’de ve Britanya’da yaşadığımız neoliberalizm bu sistemin daha “kibar, nazik” biçimi, ve şimdi Latin Amerika ve Afrika’daki gibi daha uç versiyonlarıyla karşılaşacağız.

Mark Fisher: Evet, bu doğru, ama kaba gerçekçiliğin bu cazibesi ancak kapitalizmde iyi bir şeylerin olduğu düşüncesiyle sürdürülebilir – ya da kapitalizmin sistemler içinde en az kötü olduğu, aksi takdirde her şeyin daha beter hale geleceği düşüncesiyle. Kapitalizm iyidir, çünkü “insan doğası”nın “gerçekliği” üzerine bina edilmiştir; iddialara göre, başka herhangi bir sisteme

nazaran, kapitalizm bu yüzden “iş görür”. Ama bununla beraber kapitalizmin alternatiflerine oranla *tercih edilebilir* olduğuna dair savlar da mevcuttur; sermayenin her ne olursa olsun kazanacağı yönünde muzafferane kibir gibi değildir bu.

Jodi Dean: Kapitalist gerçekçilikle birlikte bir demokratik gerçekçilik, daha iyi bir siyaset için (bizim mevcut siyasetimiz için bile) demokrasi tek koşuldur gibi bir fikir söz konusu mu, merak ediyorum. Bu fikir kapitalist gerçekçiliğin kaçınılmazlığını, eylemliliğin bireylere indirgenişini, kısıtlı değer ve değer biçme şemasını olumluyor ve destekliyor. Doğrudan eylem, özellikle de çok sayıda insanın faaliyetinin koordinasyonunu gerektirdiğinde, gerçekçiliğin bazı kısıtlamalarını yarmanın bir yolu gibi görünüyor – başka yolların mümkün olduğunu gösteriyor.

Mark Fisher: Demokratik olanı nasıl yorumladığımıza bağlı bence. Sizin çalışmalarınız, demokratik olanın hâkim biçiminin sınırlılıklarını ortaya serdi. Ama doğrudan eylemi, demokratik olanın karşısındaymiş gibi değil de, “kapitalist parlamentarizm”in hayli sınırlı kanallarını olması gerektiği biçimde demokratik yollardan genişletmek gibi düşünebiliriz. İşçi hareketinin geri çekilmesiyle birlikte, parlamenter siyasetin iş dünyasının çıkarlarına indirgendiğine şahit olduk. Demokratik addedilen sistemlerin her zaman buraya varacağını söylemek mümkün, veya bunun demokrasinin saptırılması olup olmadığını da tartışabiliriz – açıkça, sistemin kendi kavramlarıyla değil ama, ancak şu anda vuku bulan yaygın eylem biçimleriyle karşı durulabilecek bir saptırma. Bana kalırsa, demokrasiyi hasmımıza terk etmek stratejik bir hata olur. Solun totaliterliğin savunucusu olarak damgalanmasına yol açar. Ancak kapitalizm sonrasında demokrasinin hayata geçebileceğini –sermaye barbarlığın yanındayken, bizim ilerleme ve aydınlanma tarafında olduğumuzu– tartışmanın daha iyi olduğunu düşünüyorum.

Doğrudan eylem ikircikli bir durumdur. Hâlâ kapitalist gerçekçiliğin gücünün ispatı gibi görünen doğrudan eylem biçimleri vardır. İnsanlar doğrudan eyleme ihtiyaç duyarlar, çünkü *dolaylı* eyleme duydukları inancı yitirmişlerdir. Ama siyasetin işi de dolaylı eylem, Lazzarato’nun “mesafeli eylem” dediği şey değil midir? Genellikle, sistem değişikliğinin mümkün olduğuna artık inanmadığımız için doğrudan eyleme yöneliriz gibi görünür. Buna mukabil, paradoks şudur ki, sistem içinde değişiklik ancak doğrudan eyleme başvurulduğunda söz konusu olabilir. Ama bu da –tartışmak istediğim üzere– doğrudan eylemin anlamının çoğunlukla doğrudan etkilerinin ötesinde yattığı varsayımını gerek-

tirir. Bence doğrudan eylemde kritik olan, ricacı halden çıkılıp çıkılmadığı. Büyük Öteki olarak sermayenin ilgisini çekmeye çalışmak mı söz konusu, yoksa o Büyük Öteki'nin yersizliğini göstermek mi? İhtiyacımız olan şey protesto değil; bizim bir karşı güç oluşturmamız gerek.

Jodi Dean: Neden komünizm yerine kapitalizm-sonrası diyorsunuz? Ve, hasımlarımızın bizi neyle damgalayacağı konusunda endişe duymamız sizce niçin önemli – biz ne yaparsak yapalım bunu yapacaklar zaten. Dolayısıyla komünizmin ilerleme ve aydınlanmanın beraberinde geldiğini niçin savunmayalım? Kapitalist barbarlığın tek alternatifinin ortak kaynaklara ve sorumluluklara kolektif bir yaklaşım olduğunu?

Mark Fisher: Yani, mesele bize leke sürmek isteyenlerin işini kolaylaştırmamak burada. Kapitalist gerçekçilik başarısını biraz da kapitalist olmayı totaliter olanla özdeşleştirmesine borçlu – inanılmaz ama, hâlâ “kapitalizmi beğenmeyenler Kuzey Kore’ye gitsin” gibi argümanlarla yazı yazanlar var. “Kapitalizm-sonrası” terimini “komünizm”e tercih etmenin arkasında da benzer bir düşünce yatıyor. Burada belli bazı kavramların memetik potansiyellerini gözardı etmememiz gerekir – mesele bir kavramın olmazsa olmaz felsefi anlamı değil, yayılma gücü. Marka danışmanlarıyla ve reklamcılarla rekabet halindeyiz: Onlar da “komünizm” gibi bir kelimeyi reddederdi, üzerine yapışan çok kötü çağrışımlardan ayırıştırmak için gereken kavramsal temizliğin getireceği yük nedeniyle. Bu kavram hiçbir koşulda kullanılamaz demiyorum, ama onun için yeni bir bağlam, kendini gösterebileceği yeni bir kavramsal küme yaratmamız gerektiğini düşünüyorum. Kapitalizm-sonrası kavramının faydası, kötü çağrışımların ağır mirasını taşıyaması. Aksine, “post-kapitalizm” terimi bir boşluk ihtiva ediyor; bizden kendisini doldurmamızı talep ediyor. Her türlü primitivist ayartının da uzağında: Mücadelemiz kapitalizm-öncesi tarımsal çağa dönmekle değil, yeni bir şeyin ortaya çıkışıyla ilgili, biçimini henüz kazanmamış bir şeyin, kapitalizmin aynı anda hem kurduğu hem de yıktığı modernite üzerine inşa edilebilecek bir şeyin. Kapitalizm-sonrası kavramında hoşuma giden bir başka şey de zaferimizi varsayması: Kapitalizm sonrasının neye benzeyeceğini sormak, bizi, kazandığımızda ne olacağını düşünmeye zorluyor.

İngilizceden çeviren: Merve Erol

“Geleceğin Usulca Yitişii” Üzerine

MARK FISHER – FRANCO ‘BIFO’ BERARDI

Mark Fisher: Yeni kitabım *Ghosts of My Life*’ın [Hayatımdaki Hayaletler]¹ ilk bölümü “Geleceğin Usulca Yitişii” adını taşıyor – bu ibareyi sizin 2011 tarihli *Gelecekten Sonra*² kitabınızdan alıntılardım. “Geleceğin usulca yitişii” fikri, kültürel zamanın belirli bir algılanış biçiminin tedavülden kalktığı duygusunu çok iyi yakalıyor. “Post-ilerici” diyebileceğimiz, Jean Baudrillard ve Fredric Jameson tarafından vazedilen retrospektif zaman durumunun farkına bile varılmayacak kadar kanıksandığı bir çağda yaşıyoruz. *Gelecekten Sonra* kitabınızda, bu yeni zaman durumuna asla uyum sağlayamayacağınızı yazmıştınız – benim de kesinlikle katıldığım bir duygu bu. Aynı zamanda, geleceğin sonunun tarifi üzerinde de mutabıkız: 1970’lerin sonunda neoliberalizmin ve post-Fordist kapitalizmin ortaya çıkışı. O zamandan beri geleceğin sonu, 21. yüzyılda hâkim hale gelen teknoloji türleri eliyle yoğunluk kazandı: akıllı telefonlar ve sanal dünya, insanın sinir sistemini denetlenemez miktarda uyarıcılarla doldurduğu kadar kültüre katkıda bulunmuyor.

Ama bu çıkmazdan kurtulmanın yolunda anlaşıyoruz. Parlamenter siyasetin ve anaakım medyanın şirketlerin piyonu haline geldiği bir çağda, umut edebileceğimiz en iyi durumun birbirine teknolojiyle bağlanmış mevzilere çekilmek olduğunu öne sürmüştünüz. “Radikal Siyaset ve Estetik Direniş Stratejileri” adlı yakın zamanda yazılmış önemli bir makalede (Eylül 2012’de *truthisconcrete.org*’da yayımlandı) Belçikalı siyasal kuramcı Chantal Mouffe, bu stratejiyi, belli bir alan için verilen mücadeleyi vurguladığı kendi yaklaşımıyla

1 Fisher, Mark, *Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures*, Zero Books: Londra, 2014.

2 Berardi, Franco, *After the Future*, AK Press: Edinburgh, 2011 [Türkçesi: *Gelecekten Sonra*, çev. Sinem Özer&Osman Şişman, Otonom Yayıncılık, 2014].

karşılaştırdı. Mouffe’a göre radikal siyasetin ve sanatın rolü, mevcut hâkim iktidar formu tarafından kurulan bağların zincirini halkalarına ayırmak ve bunun yerine yeni bir bağ kurma silsilesi yaratmak. Benim de buna katıldığımı söylemeliyim.

Kapitalist ideoloji hayatımda hiçbir zaman bundan daha zayıf olmamıştı; ileriye doğru devinen bir güç olarak neoliberalizm bugün tükenmiş durumda (bu tabii bir zombi olarak sonsuza kadar var kalamayacağı anlamına gelmez). Şu an kendimizi kurumlardan daha da geriye çekmenin değil, onları yeniden işgal etmenin zamanı. Aslında, neoliberalizmin bu kadar hâkim hale gelişinin bir sebebi de bizim geri çekilmemiz, anaakım medyanın öldüğüne ve parlamenter siyasetin vakit kaybı olduğuna ikna olmuş olmamız. Fakat liberalizmin büyük başarısı bunların ölmekten henüz çok uzakta olduğunu gösteriyor. Elbette Britanya’da, İtalya’da ve başka pek çok ülkede parlamento ve anaakım medya derin bir çöküş içinde ve bizim açımızdan bir farklılık yaratmak biraz zaman alacak – belki en az bir on yıl. Ama bana öyle geliyor ki, geleceği kurtarmak istiyorsak, bu kurumlarla yeniden ilgilenmenin zamanıdır.

Franco ‘Bifo’ Berardi: Söylediklerinizin yanıtı benim için kolay değil çünkü parmağınızı acı veren bir yaranın üzerine basturdunuz – yani finans kapitalizminin kışkırttığı insansızlaştırma süreci karşısındaki kuramsal zayıflığımızın üzerine. Bu durum biraz da ortada kişisel bir yenilgi varmış gibi hissettiriyor. Ama gerçekliği reddedemem, ki bana kalırsa bu şöyle bir şey: hareketin son dalgası –diyelim 2010’dan 2011’e uzanan dalga– çok büyük bir öznellik yığına yeniden bir hayat nefesi üfleme girişimiydi. Bu girişim yenildi: finansal saldırıyı durdurmayı başaramadık. Hareket şimdi artık ortada yok, ancak bölük pörçük umutsuzluk patlamaları halinde kendini gösteriyor. “Hareket” sözcüğünü, geçerli kültürü ve algılama biçimini değiştirebilecek herhangi bir kitlesel eylemlilik için kullanıyorum. Bu yüzden, şu anda Yunanistan’da böyle bir harekete sahip olduğumuzu düşünmüyorum. Olan da, yıkıma karşı ümitsiz bir tepkiden ibaret sadece – tepkisellikle yüklü ve kendi içine kapalı.

Bildiğimiz özneleşme biçiminin artık geçerliliğinin kalmadığını varsayan bir kuramsal model geliştirebilmeliyiz. Post-alfabe kuşağını –yani anneye oranla makinelerden daha çok şey öğrenen ilk kuşağı– istila eden dönüşüm dayanışma yeteneğini derinden erozyona uğrattı. Güvencesizleşmiş işçi sınıfını yeniden toplumsal olarak birleştirecek bir süreç imkânsız görünüyor, en azından müşterek eylemlilik, siyasal dayanışma ve sınıf bilinci ekseninde.

Bu, bir gün yeni kuşakların kendilerini kaygı ve yalnızlıktan kurtaracak bir fırsat elde edecekleri yeni bir toplumsal birliktelik sürecini benim kuşağımın göremediği anlamına mı geliyor, gerçekten bilmiyorum.

Mouffe “The Yes Men gibi Sitüasyonist *détournement* [çalıp değiştirme] stratejisinden etkilenmiş çeşitli *activist* [sanatsal aktivist] müdahale biçimlerinin şirket kapitalizminin empoze etmeye çalıştığı yumuşak imgeyi bozmakta, onun baskıcı karakterini öne çıkarmakta çok etkili olduğunu” yazıyor. Bu doğru olabilir ama iktidarın baskıcı karakterini ortaya çıkarmak beraberinde bir isyanı getirmez. Tam aksine, bir acizlik duygusunu pekiştirir. Yıkım teknikleri finansal kapitalizmin asli doğasının “maskesini indirmekte” epey etkili oldu, ama gerçekliğin bilinci sınıf bilinci değildir. Sadece tehlikeyi görmek yetmez – aynı zamanda ondan kaçınabilmeniz veya onu yok etmeniz gerekir. İnsanların büyük çoğunluğu finans kapitalizminden nefret ediyor ama, görebildiğim kadarıyla, bu öfke otonomiden ziyade depresyona yol açıyor.

Mouffe şöyle devam ediyor: “Britanya’daki ‘Reclaim the Streets’ [Sokakları Geri Alın], İtalya’daki ‘Tute Bianche’, Fransa’daki ‘Stop Advertising’ [Reklamı Kes] veya Viyana’daki ‘Nike Ground-Rethinking Space’ [Mekânı Yeniden Düşünmek] gibi kent mücadeleleri de zikredilebilir –sanatsal-aktivist pratikler ve iletişimsel-gerilla tarzları çok büyük bir çeşitliliğe sahip.” Ne var ki son on beş yılda eylemcilik, şirketlerin ve finansal araçların sistematik saldırısını durdurmakta tamamen başarısız oldu. UK Uncut’tan İspanyolların *acampada*’sına, Occupy Wall Street’e, finansal diktatörlüğe karşı duran mücadelelerin son dalgasına bakın. Hareketlerin bu dalgası nüfusun çoğunluğu üzerinde yaygın bir farkındalık etkisi yarattı ama toplumsal hayatın parçalanışının önünü alamadı.

Siyasal eylemlilik finans kapitalizmin gerçekliğini değiştirmeye muktedir olamadığı gibi, anaakım siyasal partiler de iktidarın otomatizmini takip etmedikleri müddetçe kollarını kıpırdatamaz durumdadır. Barack Obama’nın Amerika’daki gelir dağılımını değiştirmekteki başarısızlığına bir bakın, 2008’de arkasına aldığı devasa desteğe rağmen. Finansal gücün kudretine biat etmeye zorlandığı anda “Yes We Can” sloganı hızla bir alay malzemesine dönüştü. Bana kalırsa otonomi ancak insanlar kendi gündelik yaşamlarını değiştirebilir hale gelince mümkün olur – tüketim ve sömürü arasındaki bağımlılık ilişkisini kopararak örneğin. Ne var ki, son iki veya üç yılda, bu güvencesiz kuşağın bir otonomlaşıma sürecini başlatmaya muktedir olmadığını düşünmeye başladım. Bunun sebebi istikrarsız çalışma şartlarının, rekabetçiliğin ve yalnızlığın yol açtığı bir çeşit psikolojik zafiyet.

Mark Fisher: Bu gayet zihin açıcı ve dürüst bir yanıt oldu ama esasen Mouffe’un pozisyonunun güçlü yanlarını vurguladığınızı düşünüyorum. Bunlar da bence estetik olmaktan ziyade politik stratejilerle ilişkili. Mouffe’un yıkıcı veya karşı-hegemonik sanata dair örnekleri pek ikna edici değil – işaret ettiği *détournement* stratejileri uzun zamandır sermaye tarafından içerilmiş haldeler. Anti-kapitalizmden daha iyi satan hiçbir şey yok – *Wall E* (2008) ve *Avatar* (2009) gibi Hollywood filmlerinde şirketlerin nasıl gösterildiğine bir bakın mesela. Bu düşünce, sizin de ferasetle tarif ettiğiniz dayanışmanın parçalanışının üstesinden gelmek için kaynaklar yaratacağını umarak sanat-tan veya kültürden çok şey bekliyor. Sanat ve kültürün bizzat kendileri bu parçalanmanın kurbanı. Post-Fordist çalışma koşulları, neoliberal ideoloji ve iletişimsel kapitalizm şartları altında toplumsal imgelem büyüyüp serpilecek zamanı bulmak için mücadele halinde. Britanya’daki mevcut tasarruf programı –sosyal konutlar, refah toplumunun kazanımları, ev işgalleri ve yüksek öğrenim fonlarına saldırılarıyla– toplumsal imgelemin gelişebileceği geniş zamanı daha da az bulunur hale getirecek.

Bu, finans kapitalin yükselişinin durdurulamaz olduğu anlamına gelmiyor, hareketin ona karşı belirlediği stratejilerin doğru stratejiler olmadığı anlamına geliyor – sermaye kolaylıkla bunların etrafından dolanabilir. Bu, aşağı yukarı son on yılda önemli şeyler yaşanmadı demek de değil: 2011’de Ortadoğu’daki başkaldırı dalgası mesela, sözde “tarihin sonu” nun artık sona erdiğini gösterdi. Ama akla dayalı bir sistem, başarısızlıkları tekrarlamaya değil, onlardan ders çıkarmaya ihtiyaç duyar. David Harvey’nin dediği gibi, belli bazı örgütsel yapıları fetişleştirmememiz gerekir. Daha ziyade, neoliberalizm ne yapmışsa biz de onu yapmalıyız, farklı stratejileri bir arada kullanabilmeliyiz. Sizin de ortaya koyduğunuz gibi eğer sorun “psiko-ekonomik otomatizmlerin toplumsal beyne biyopolitik yoldan yerleştirilmesi” ise (ki ben de böyle olduğunu düşünüyorum), o zaman toplumsal beyin üzerinde mücadele etmeliyiz. Bu da, hâkim medya çevrelerinde, aynı zamanda parlamenter siyaset içinde alan açmak için kavga vermek anlamına gelir. Mouffe’un çizdiği çerçevenin değeri tam da politikacıların her şeyi denetleyebildiği varsayımına bel bağlamıyor oluşunda. Ama parlamenter siyaset finans kapitalin hâlâ ihtiyaç duyduğu önemli bir odak olmayı sürdürüyor. (Eğer böyle olmasa, onu kontrol altında tutmak için neden bu kadar gayret gösterebilirsin?) Mesele parlamenter siyaseti dışarıdan güçlerle “eklemlendirmek”.

Toplumsal hareketlerin şimdi yapması gereken şey mevcut kurumlarla, mesela siyasi partilerle, sendikalarla ve anaakım medyayla bağlantılar kurmak – ve aynı zamanda basınç uygulayabilecek yeni kurumlar inşa etmek. Dediğiniz gibi, finans kapitale duyulan nefret neredeyse evrensel bir duygu – ama elbette bu durum sermayeye zarar verecek stratejilere kendiliğinden dönüşmüyor. Finans kapitale duyulan yaygın horgörü buna karşı hiçbir şey yapılamayacağı duygusuyla birleştiğinde ortaya çıkan sonucun harekete sevk edecek herhangi bir kolektif yetenek kazanmaktan ziyade ümitsizliğe kapılmak olduğunu öne sürmekte haklısınız. Ama bu duyguyu (ve yabancılaşmayı) eyleme tercüme etmek kurumların –varlığını sürdüren eskilerin ve bizim icat etmemiz gereken yenilerinin– işi. Eğer işe yararsa, bu eylemlilik doğrudan olmaktan ziyade dolaylı olacak; toplumsal beyinde tedricen gerçekleşecek değişimlerle ilgili olacak. Sermayenin nevrotik bir özneleşme üreten müthiş makinelerine karşı duracak bir libidinal mühendislikle ilişkilenebiliriz. Alain Badiou gibi filozofların yazdıklarında gördüğümüz *olay* felsefeleri yerine dönüp Machiavelli'ye, Antonio Gramsci'ye ve Stuart Hall'a bakmamız gerekiyor. Şimdiye kadar olduğumuzdan hem daha sabırlı hem de daha özgüvenli olmalıyız. Yokluğunun yasını tuttuğunuz geleceği geri almalıyız, yani sermayeyi ilelebet protesto etmekle veya ona karşı durmakla kalmadığımız ama onun ötesini düşünebildiğimiz bir *prospektif* (ileriye ayarlı) zamanı ayağa kaldırmalıyız. İşte sanatın kendini yeniden icat edebileceği bir alan – post-kapitalist geleceğe dair tasavvurların çokluğu için bir mekân.

Franco 'Bifo' Berardi: Sermayenin gücüne karşı estetik bir eylemliliğe karşı durmamız gerektiğini kastetmiyorum. Naif biri sayılmam. Finans kapitalin esas olarak toplumun teslimiyetine dayanan baskıcı, bunaltıcı, güçsüzleştirici egemenliğini ortadan kaldıracak etkili bir yol arıyorum (ama bulamıyorum). Toplum neden böyle kolayca boyun eğdi? Açıklanması ve anlaşılması gereken soru bu.

Medyanın istilasına rağmen insanlar bankaların hayatlarını mahvettiğini biliyorlar. Bunu herkes anlamıyor ama toplumun büyük bir bölümü farkında. İnsanlar bunu biliyor ama gündelik hayatın otomatizmlerini değiştiremiyorlar. Çocukları var (İnsanlar neden çocuk yapar? Bu pek anlayamadığım bir şey); bir araba sahibi olmak ve deposunu benzinle doldurmak zorundalar; paraya ihtiyaçları var çünkü bu şeyleri ancak para satın alabilir. Şantajı kabullenmeye mecburlar ve bu da azar azar zihinlerini, duyarlıklarını, beklentilerini şekillendiriyor. Dolayısıyla bildikleri hakkında düşünmemeye çalışıyorlar: yani

kapitalizmin hayatlarını mahvettiği hakkında, çünkü ellerindeki, hayal etme ve yaşama imkânına sahip oldukları yegâne hayat bu.

Sorun şu ki çağdaş kapitalizm kanunları değiştirerek dönüştürülemez. Sadece politikacılar hakikaten yozlaşmış olduğu için değil –iktidar istiyorsanız para gerekir, büyük medya sizi desteklemelidir, vesaire– ama siyasal karar alma mekanizmaları gündelik hayatın otomatizmlerini değiştiremediği için. Ancak beklentilerimiz veya kentteki hayatımız gibi şeyleri değiştirerek sermayenin hâkimiyetini sarsabiliriz. Gündelik hayatı değiştirmek için toplumsal dayanışma gerekiyor ama dayanışma esnek çalışma şartları ve rekabetçilikle iğdiş edilmiş vaziyette.

Machiavelli ve Gramsci’nin bugünler için söyleyecek çok şeyleri olduğunu sanmıyorum. Machiavelli’nin *fortuna*’sı prensin idare etmesi gereken hayatın kaotik olaylarının bir kümesiydi. Bu fikir erken modern zamanlarda verimliydi çünkü servetin karmaşası azdı; siyaset oyununda az sayıda insan yer alıyordu ve bilgi prens tarafından kolaylıkla denetlenebiliyordu. Gramsciyen strateji kültürel hegemonya üzerine kuruluydu: toplumsal bilinç alanı üzerinde etkide bulunmanız gerekirdi. Sorun bugün de hemen hemen aynı ama dijital bilgi ağının hızı ve karmaşıklığı olayı tamamen farklı bir boyuta taşıyor. Wikileaks’in gösterdiği gibi, medya aktivizmi bilginin akışının yönünü değiştirebildi ve iktidarın çelişkilerini açığa çıkarabildi, ama sorun artık eleştirel bilinç değil. Sorun, otonomi – iktidarı güçlendiren otomatizmlerden fiilen vazgeçme yeteneği.

Bu son söylediğimde ısrarcı olduğumu düşünmeyin lütfen: Bazen kendime şöyle diyorum: Toplumsal otonomi için Avrupa *dispositif*inin inşası gibi uzun soluklu bir projeye başlamalıyız. (Aslında buna yirmi yıl önce, Maastricht Antlaşması’nın hemen ardından başlamalıydık. Şimdi artık çok geç.) Mevcut durumda Avrupa çapında bir örgütselliğin herhangi bir biçiminin yokluğu dramatik boyutlarda gözle görülür halde, özellikle işçi sınıfının direnişi seviyesinde: sendikaların da bu tabloda sorumluluğu var. Ama etkili bir direniş cephesi yaratmayı başarabileceğimizden emin değilim, çünkü işçi sınıfının gücünün eriyişinin sebebi örgütlenme sorunu değil, kültürel beklentiler ve yaşam biçimi sorunu. Her halükârda artık çok geç: Fırtına yolda ve sığınabileceğimiz bir liman yok.

İngilizceden çeviren: Merve Erol

“Depresyonu Kendimize Nasıl İzah Ediyoruz?”

Bifo Mark Fisher’ı Anıyor

FRANCO ‘BIFO’ BERARDI

Yoldaş Mark Fisher’in Ölümü Üzerine

Mark Fisher’ı sadece son birkaç yılda tanıdım, yazılarının (hepsini değil) bazılarını okudum ve birkaç kez kendisiyle şahsen görüşme fırsatı yakaladım. İşte o buluşma anlarında, utangaçlığı ve çekingenliğiyle beni çok şaşırttı. Mahrem Fiziksel alanına erişmek oldukça güçtü. Bana sarıldı mı, yoksa ben arkadaşlarıma ya da aslında herkese (muhtemelen gereğinden fazla) hep yaptığım gibi ona sarıldım mı, hiç hatırlamıyorum. Fiziksel varlığından kırılğan bir titreşim yayılıyordu etrafa, sesi ince ve titrekti, sık sık çatlıyor, işitilmeyecek kadar alçalıyordu.

Şimdi Mark, beni dehşete düşürse de, aslında hiç şaşırtmayan bir şey yaptı. Hiçlik boyutuna geçti.

Perişan bir halde, yaşam ve ölüm, mutluluk ve depresyon tamamen siyasete bağlıymış gibi, siyasetten bahsediyoruz.

Ama durum böyle değil. Mutluluk ve depresyonu iyice anlamazsak, bu toplumsal krize dair tek bir şey kavrayamayız, geleceğe dair tek bir şey tahayyül edemeyiz. Ama bu da, mutluluğun ve depresyonun siyasal alanda çözülebileceği anlamına gelmiyor. Kimse, bu kapandan çıkış olmadığını farkına vardığı için girmiyor depresyona. Bu çaresizliktir, depresyon değil. Ve çaresizlik zihinsel bir durumdur, kalple veya bedenle bir alakası yoktur. Çaresizlik (umut eksikliği) depresyon gibi insanın bütün enerjilerini çekip almaz. Papa Francisco bile, Aziz Petrus’un makamına seçildikten sonra Katolik dergi *La Civiltà Cattolica*’da yayımlanan harika bir söyleşide bunu dile getirmişti. Kilisenin bir sahra hastanesi olduğunu, teolojik erdemler arasında ne umudun ne de inancın bir önemi

olduğunu söylemişti. Önemli olan iyilik ve yardımseverliktir: sarılmak, okşamak, dayanışma.

Mark’ın intihar kararı, toplumsal alanın tamamen çaresiz gibi görüldüğü bir dönemde geldi. Geleceğe maddi bir yaklaşımla, şimdiki zamanda kaydedilmiş durum üzerinden baktığımızda, savaş, ırkçılık, Akdeniz kıyılarında tekrar üretilen Auschwitz, ücretli çalışanların maruz kaldığı gaddar sömürü, marjinallerin ortadan kaldırılması (Hindistan’ın parasının tedavülünden kalkması ya da Avrupa Birliği’nin Yunan halkına yönelttiği ölümcül agresyona bakmak yeterli) gibi trajedilerden başka bir şey göremiyoruz.

Mark Fisher bu genel ıstırabı, kendini ötekinin bakışı üzerinden algılamasıyla doğrudan ilişkili bir şekilde açılmamış ve kendisini “işe yaramaz”¹ hissettiğini söylemişti. Tıpkı onun gibi, kimliğimizin toplumsal olarak onaylanması karşılığında öne sürülen rekabetçi taleplerle baş edemediğimiz için kendini işe yaramaz gören yüz milyonlarca insanız.

Depresyonu kendimize nasıl açıklıyoruz? Onu, örneğin siyaseten, anlamlandırmaya çalışıyoruz. Ancak depresyonun içeriği anlamla değil, anlam yokluğu algısıyla ilişkili. Dolayısıyla, Hillmann’ın da söylediği gibi, depresyon hakikate oldukça yaklaşan bir rahatsızlık çünkü anlamın var olmadığını kavradığımız bir âna denk geliyor. Ancak, anlamın varolmayışının, dünya adını verdiğimiz ortak yanılısama olarak hayat bulduğu diyalojik bir durum tesis etmek için dayanışmacı kucaklaşmalarla çevrelendiğinizde, anlamın varolmadığının bilincinde olmak depresyonla sonuçlanmaz.

Bir işe yaramaz olmak, toplumsal alanı anıştıran bir ifade. Hem toplumsal alanın hem de bizleri asla olamayacağımız biri olmaya zorlayan kimlik baskılarının öne sürdüğü soruları anıştıran bir ifade. Depresyonun ne olduğunu açıklayabilmek için iktidarsızlığı, yani toplumsal ve cinsel varlığımıza kayıtlı olduğu halde etkinleşemeyen bir potansiyeli gerçekleştirme yetersizliğini idrak etmemiz gerekiyor.

Depresyonun derin çekirdeği, fiziksel kasılmaya, bedenın başka bir bedene temas edememesine ve kendisine temas edilmemesine dayanır. O temastan, dünyada sadece, benim tenimle senin tenin arasındaki dokunma bağlantısında bulunan anlam kesinliğini çıkarabiliriz.

Mark Fisher, bize üzüntü veren yaraların sınıf yaraları olduğunu yazmıştı. Bedenimizin, başkasının bedenine temas ettiğinde kasılmasına, gevşeyememesine neden olan işte bu sınıf yaralarıdır. Rekabetin, kırılmanın açtığı ya-

1 Fisher, Mark, “Good For Nothing”, <https://theoccupiedtimes.org/?p=12841>.

ralar. Ama şimdi, sömürü bizi taciz ederken ve onunla başa çıkmak imkansız gibi görünürken, kapitalizmden çıkış yolu bulamadığımızda mutlu olmanın mümkün olup olmadığını sormalıyız kendimize. Irkçı bir zırdelinin atom bombasının kodlarını elinde bulundurduğu ve hepimizi öldürmekle tehdit ettiği bu dönemde sormalıyız bunu...

Evet, mutlu olmak mümkün. Sömürüden çıkış yolu görmediğimizde ve faşizm dünyanın her bölgesine yayıldığında bile mümkün.

Mutluluk entelektüel zihne değil, bedensel zihne, bedeni okşanmaya açık hale getiren duyguya özgü bir durum. Bir başkasının üslubuyla ifade edecek olursam, inanca veya umuda değil, iyiliğe ve yardımseverliğe özgü bir durum. Bizi mutsuz eden şey çaresiz bilinçlilik değil, bu bilinçliliğin empatik bedenimiz üzerinde depresif bir etkisi olması. Toplumsal ıstırap, okşanma kapasitesini körelttiğinde, depresyona dönüşür. Ve bir başkası tarafından okşanmaya açık olmak, sadece bireysel mutluluğun değil, isyanın, kolektif özerkliğin ve ücretli çalışmadan özgürleşmenin de koşuludur.

Arzu ve iktidarsızlık arasındaki ilişki bize depresyon hakkında birkaç şey söyler. "Arzulayan biz"e [*noi desirante*] yönelik bir zorunluluktan kaynaklanan ıstırapı dönüştürmek zorunda olduğumuzu söylediğimizde, aşikâr bir şeyi dile getirmiş oluruz. Yanıtlanmamış soru tam da buradadır işte: İnsanların ıstırapını "arzulayan biz"e dönüştürmenin yolu nedir?

Arzuyu iyi bir kuvvet olarak göklere çıkarırlar meseleyi anlamamıştır. Arzu bir kuvvet değildir, bir sahadır. Dahası, olumlu falan da değildir, aslında çok zalim, kötü, dolambaçlı, kendine zarar veren, güvenilmez, yıkıcı ve ölümcül de olabilir. Arzu bir bedenin bir başka bedene doğru uzanmasıdır, yeni dünyalar icat eden, binalar, yollar, kapılar veya köprüler kadar uçurumlar ve dipsiz derinlikler de kuran bir uzanmadır. O zaman, birey ya da kolektif beden gevşeme ve keyif alma yeteneğini kaybettiğinde, nefesimiz sinirli ve ürkek bir şekilde kesildiğinde ya arzuyu gaddarlığa dönüştürürüz ya da arzulamamay, yani depresyonu tercih ederiz.

Mark Fisher'in okuduğum yazılarında hem depresyonun toplumsal ve tarihsel yapısı –"bir alternatif yok"un (aslında "buradan çıkış yok" anlamına gelir) acı verici sonucu– hakkında bir farkındalık hem de başkasının bedeninin erişilmezliğine, yani toplumsal dayanışmayı mümkün kılan empatinin, özgür insanların iktidara karşı işbirliğinin erişilmezliğine yönelik kızgın bir farkındalıkla karşılaştım.

İktidarsızlık, ve dolayısıyla depresyon meselesi, zamanımızın en önemli meselesi haline geldi. Obama’nın başkanlığı, iktidarsızlığın zaferi oldu. “Evet, yapabiliriz” diyerek sundu kendini çünkü, deneyim aslında hiçbir şey yapamayacağımızı gösterse de, Amerikalıların yapabileceklerini duymaya ihtiyacı olduğunu en başından biliyordu. Savaşı durduramayız, finansal güçleri denetleyemeyiz, insanların marketlerden silah satın almasını engelleyemeyiz, ne beyaz insanların ölümcül kaygılarını dindirebiliriz ne de dünyada hızla yayılan faşizmi.

Obama hem somutlaşmayan bir dayanışma arzusuna ilham verdi hem de kendi depresyonlarından kurtulmak için tonlarca ilaç alıp bir ırkçıya oy veren insanlara.

Ve işte karşımızda Trump var şimdi. En korkunç kabus somutlaştı ve bir yandan da, –Jonathan Franzen’in romanlarını okurken anladığım üzere– kendi sefaletini ve utandırıcı depresyonunu sadece şiddete başvurarak telafi edebilen bir insanlığın ırkçı kabusu gerçek oldu. Mark, mahrem kırılganlığıyla dürüstçe yüzleşmeyi tercih etti.

Ölmeden bu baskın depresyonu iyileştirmenin yollarını bulalım. Komünizmin acilen hayata geçmesi gerekiyor çünkü gezegenimizi en az küresel ısınma kadar, en az nükleer bomba kadar kirleten bir acının tek gerçek tedavisi o.

İngilizceden çeviren: Şeyda Öztürk